

Szilágyi László:

A GAZDASÁGI ÉRTÉK ÉS A SZOCIALISTA ÉRTÉKREND

1. A gazdasági érték lényege

Az ember nembeli lényegének elemzésénél egyes szerzők kihangsúlyozzák, hogy "... az ember olyan lény, aki szubjektum-objektum differenciált egysége."¹ Ennek az állításnak a helyességét a következő marxi gondolatok igazolják: "Az ember a természetből él, ez azt jelenti: a természet az ő teste, amellyel állandó folyamatban kell maradnia, hogy meg ne haljon. Hogy az ember fizikai és szellemi élete összefügg a természettel, annak nem más az értelme, mint hogy a természet összefügg önmagával, mert az ember a természet része."² Az ember nem-beliségének megvalósulását csak azáltal éri el, hogy "... az egész természetet az ember szervetlen testévé teszi, mind annyiban, hogy a természet 1. közvetlen lét-fenntartási eszköz, mind annyiban, hogy 2. élettevékenységének az anyaga, a tárgya és a szerszáma."³

Minden olyan természeti dolog, "külső tárgy" tehát, amely "tulajdonságainál fogva valamiféle emberi szükségletet" képes kielégíteni, s ezáltal az ember nembeli létének, tevékenységének alapértékeit konstituálni, a gazdasági, anyagi érték marxi kategóriájába tartozik. Eppen ezért az anyagi jelenségek ilyen szempontból vett hasznosságja képezi Marx felfogásában a gazdasági, anyagi érték egyvetemes, minden időben érvényes társadalomontológiai kategóriájának lényegi kritériumát, bármilyen konkrét, történelmileg meghatározott jelenségformájában, így pl.

az áruformában vagy pénzformában egzisztáljon is. Ezért nem mulasztja ezt el Marx kihangsúlyozni akkor sem, amikor a gazdasági érték /áru/ társadalmi formájának ellentmondásos egységét elemzi.

"Valamely dolog hasznossága használati értékke teszi azt. De ez a hasznosság nem lóg a levegőben. Az árutest tulajdonságai szabják meg, s ezért nem létezik nélküle... Használati értékek alkotják a gazdaság anyagi tartalmát, bármilyen is a társadalmi formája."⁴

A gazdasági, anyagi érték létezésének általános érvényű marxi kategóriája tehát azon lényegi kritériumon kívül, hogy az valamilyen nembeli emberi szükséglet kielégítésének képességével rendelkezzék, semmilyen további tartalmi vagy formai megszorításokat nem tartalmaz.

"E szükségletek természete, hogy például a gyomorból vagy a képzeletből fakadnak-e, mit sem változtat a lényegen. Arról sincs itt szó, hogyan elégíti ki ez a dolog az emberi szükségletet, közvetlenül, mint létfenntartási eszköz, azaz mint élvezeti tárgy, vagy pedig kerülő úton, mint termelési eszköz."⁵ S továbbá - mint egyéb helyeken kifejti - ennek az értéknek a léte attól sem függ, hogy a dolgok milyen forrásokból nyerik ezt a hasznos képességüket; közvetlenül a természetből, erőinek, törvényeinek spontán formáló hatásából, vagy tudatos emberi munkából származik-e?

A kifejtettek alapján a gazdasági, anyagi érték marxi kategóriáját általános érvényűen így fogalmazhatjuk meg: objektív természeti dolgok és jelenségek, amelyek az ember nembeli gazdaságának létrehozásához nélkülözhetetlen természeti adottságokkal közvetve vagy közvetlenül rendelkeznek.

2. A gazdasági érték helye a szocializmusban

A gazdasági értékek helyének megítélése a különböző történelmi korok, társadalmi-gazdasági alakulatok uralkodó értékhierarchiájában két szélsőség között mozog. A középkori feudalizmus uralkodó vallásos értékhierarchiájában például az anyagi gazdagság, s egyáltalán a lélek anyagi "porhüvelyben" való ideiglenes tartózkodása a "földi létben" egyértelműen másodlagos, alárendelt szerepet játszott a "lelki gazdagság" földi, s különösen túlvilági létével szemben. Ezt az értékorientációt fémjelzi a bibliából ismert hasonlat: "Könnyebb a tevének átjutni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni a mennyeknek országába", illetve az Assisi Szent Ferenctől származó mondás, miszerint "Csak annyi test kell nekem, hogy lelkemet megtartsa."

A másik szélsőség pedig a kapitalizmus, ahol a földi anyagi gazdagság minél nagyobb mennyiségű hajszolása, felhalmozása, fő céllá szentesítése minden más értéket maga alá rendel.

Marx nem állít fel a kommunizmusra, s annak alsó, szocialista fejlődési szakaszára vonatkozóan sem az emberi értékek nembeli gazdagságától tartalmára nézve elűtő új értékrendet, hanem annak e termelési viszonyok közötti sajátos érvényesülési lehetőségében, módjában jellemzi specifikusan szocialista-kommunista minőségi vonásait.

"Láttuk, hogy a szocializmus előfeltévése mellett milyen jelentősége van az emberi szükségletek gazdagságának és ennél fogva a termelés új módjának, valamint a termelés új tárgyának is. Az emberi lényegi erő új tevékenykedése és az emberi lényeg új gazdagodása. A magántulajdonon belül ez a jelentőség fordított. Minden ember arra spekulál, hogy a másikkal új szükségletet teremtsen,

hogy őt új áldozatra kényszerítse, új függőségbe helyezze és az élvezet és ezzel a gazdasági tönkremenés új módjára csábítsa."⁶

A szocializmusban tehát az egyetemes érték, az ember nembeli önmegvalósulásának, nagyobb fokú kiteljesedésének, értékgazdagodásának az a specifikuma, hogy egyések emberi értékei, "élvezetei" nem mások gazdasági értékeinek feláldozása s ezáltal "szenvedései" fokozódásának antagonisztikus ellentétességén keresztül növekedhetnek. Végkifejlődésében, a kommunizmus felső fokán "az egyének mindenirányú fejlődésével a termelőerők is növekedtek, és a kollektív gazdagság minden forrása bővebben buzog",⁷ mely a társadalom minden egyes tagja számára lehetővé teszi mindenoldalú szükségletének a kielégítését, a "mindenkinek szükségletei szerint!" elv megvalósulását.

Igaz, hogy napjainkban, azaz a szocializmusban "... nem olyan kommunista társadalommal van dolgunk, amely a saját alapján kifejlődött, hanem ellenkezőleg, olyanal, amely a tőkés társadalomból éppenhogy keletkezik: amely tehát minden vonatkozásban, gazdaságilag, erkölcsileg, szellemileg még magán viseli annak a régi társadalomnak anyajegyeit, melynek méhéből származik."⁸

S ez az anyajegy mindenekelőtt abban mutatkozik meg, hogy a termelőerők, a kollektív gazdagság forrása még nem "buzog" olyan bőven, hogy mindenfajta ellentmondást meg tudna szüntetni az emberi gazdagság teljes szükséglete szerinti kielégítésében. Ezért a szocializmusban megszűnik ugyan az értékből való részesedésben az osztálytengedőzéken nyugvó antagonizmus, de megmarad a dolgozó egyédek, individuumok, dolgozó rétegek közötti nem antagonisztikus ellentmondás. Ennek a szocialista termelési viszonyok alapján lehetséges, a szocialista termelőerők fejlesztési igényeit és a dolgozók igazságérzetét is legjobban kielégítő feloldási módja: a munka szerinti részesedés,

elosztás törvénye. E törvény érvényesülése szintén a csere univerzalitásán alapul, mert lényege, hogy a dolgozó "ugyanazt a munkamennyiséget, amelyet a társadalomnak az egyik formában adott, visszakapja a másik formában.

Itt nyilvánvalóan ugyanaz az elv uralkodik, amely az árucserét szabályozza, amennyiben ez egyenértékek cseréje."⁹ Ezen elvi hasonlóság mellett azonban a "tartalom és a forma megváltozott, mert a megváltozott körülmények között senki a munkáján kívül egyebet nem adhat, és mert másfelől egyéni fogyasztási eszközökön kívül semmi sem mehet át az egyesek tulajdonába."¹⁰

Ebből aztán az a további sajátosság következik, hogy ez a csere semmiképpen nem a teljes egyenértékek cseréje, hanem csak a "munkaszolgáltatásaikkal arányos" csere, mert ahhoz, hogy a társadalom és az egyes dolgozó között azonos érték cseréje menjen végbe, az eleve levonásra kerülő értéket /termelési eszközök, társadalmi fogyasztási alap stb./ is el kellene osztani a dolgozók között, mert ezt is az ő munkájuk hozta létre. De hogy ez nem lehetséges, arra különös nyomatékkal hívja fel Marx a figyelmet éppen idézett írásában.

Összefoglalóan tehát a szocializmusban is feltételezett marxi értékrend specifikumáról megállapíthatjuk, hogy

- a sokoldalú, univerzális nembeli gazdagságra való törekvést tüzi ki értékrendje hierarchiájának legfőbb célértékeként;

- az anyagi termelőerők bázisának viszonylagos fejletlensége következtében azonban társadalmi szinten mind az anyagi, mind a nem anyagi értékek termelésének, alkotásának viszonylagos szűkösségével kell számolnunk a társadalom teljes értékzükségletéhez képest;

- ez a tény az individuumok egymáshoz viszonyított sokoldalú gazdagodási lehetőségében, a társadalmi össz-

érték elosztásában még nem antagonisztikus ellentmondásokat szül, mert a kielégítés össztársadalmi lehetőségének szüksége az egyéniakat is korlátok közé szorítja;

- az egyéneken ez okból kiváltott, gazdagodásuk teljességére való törekvésükben még összeütközésbe kerülhetnek egymás érdekeivel, mely ellentmondásnak a társadalom és az egyén számára egyaránt legalkalmasabb feloldási módja a munka szerinti elosztás;

- hogy e törvény a különböző munkák elosztásában és eközben szükségszerű cseréjében megbízható egzaktssággal tudja az értékeket korlátozó és differenciáló /az elosztásban/, valamint egyenértékesítő /a cserében/ szerepét betölteni, a szocializmusban is szükségszerű, a különböző értékteremtő munkák egységes absztrakt tartalmuk alapján való számbavétele és az egyenértékcsere elvének módosult érvényesülése /attól függetlenül, hogy áruformát ölt-e vagy sem/.

A szocialista értékrend marxi koncepciójának megismé-
rése után, melyet Marx még csak a szocializmus "feltéte-
lezett" viszonyai között és így csak fő vonásaiban, álta-
lánosabb elvi tételekként fejtett ki - megkíséreljük azt
is megvizsgálni, hogy hogyan alkalmazhatók ezek napjaink
szocialista gyakorlatában, elsősorban olyan kérdéseknek
a megoldásában, mint például: "hogyan éljünk?", "szocia-
lista életmód, életvitel", "társadalmi tervezés" stb.

Ennek vizsgálatához abból kell tehát kiindulnunk,
hogy a marxi értékhierarchiában, mint azt fentebb kifej-
tettük, az emberi nembeli értékek gazdagsága áll végső
célértékként a legmagasabb fokozaton, s minden egyéb - így
köztük az anyagi, gazdasági értékvilág - kielégítésének
időbeni elsődlegessége ellenére is az eszközértékek ez
alárendelt rangsorába tartozik. Hiszen az egész marxi
értékrend eddig kifejtett lényegéből következik, hogy
az ember nembeliségének minősége éppen ott kezdődik, s
annak arányában haladja túl a többi élőlényekét, amely-

nyiben pusztá természeti, biológiai létét biztosító anyagi értékek fogyasztásán túli, nem anyagi értékek harmónikus gazdagságát tudja önmagában kiteljesíteni. S ennek előrehaladása mértékében válik az anyagi értékeken belül is egyre nagyobb hányada éppen e nem anyagi értékek alkotásának közvetlen eszközévé a pusztá biológiai létét biztosító "anyagcserére" szolgáló anyagi értékek szűkülő aránya mellett. Gondoljunk csak a kulturális, egészségügyi, politikai, ideológiai stb. értékek alkotásának s hatékonyságuk növelésének gyorsan növekvő eszköz, valamint üzemelésükhöz szükséges anyagi értékek igényének növekedésére. S ez utóbbi növekvő arányú anyagi értékek eleve a közreműködésükkel konstituált nem anyagi értékek prizmáján keresztül értékelődnek maguk is a komplex, harmónikus értékorientáció hierarchiájában.

3. A szocialista értékrend arányossági és tervezési kérdései

A szocialista értékrend a különböző értékminőségek heterogén, változó elemeinek a komplexitásából épül fel. Ugyanakkor egyfajta értékminőség mégis egységbe fűzi őket: ez pedig, hogy életrehívásuk csak céltudatos értékteremtő emberi tevékenységgel, munkával lehetséges. Mégpedig úgy az anyagi, mint a nem anyagi értékeké! Tévedés azt hinni, hogy a marxi eszmerendszerben csak az anyagi, gazdasági értékek forrása a munka, a termelés. Ezt cáfolja Marx számtalan olyan kifejezése, mint "szellemi termelés", "művészeti termelés" stb. Vagy a következő szövegrész is: "... a szellemi és az anyagi termelés közötti összefüggés megvizsgálásához mindenképp az szükséges, hogy magát az anyagi termelést ne általános kategóriaként, hanem meghatározott történelmi formájában fogjuk meg."¹¹

S ha tényleg így járunk el, s az értékek világát abban a konkrét történelmi meghatározottságában fogjuk meg.

hogy például Magyarországon napjainkban közel 5 millió dolgozóból 4 millió munkája teremt anyagi, 1 millióé pedig nem anyagi értékeket, akkor ebből azonnal két további meghatározottság következik:

- Egy társadalmi egység értékteremtő képessége társadalmi munkaerőalapjától függően mennyiségileg objektíve korlátozott, behatárolt.

- E korlátozott globális absztrakt munkaértéket, mint a heterogén értéktermelés közös bázisát valamennyi igényelt értékminőség konstituálására kell meghatározott arányban felosztani.

S a tudatos szocialista társadalmi-gazdasági tervezés központi feladatává, s egyben problémájává éppen annak meghatározása válik, milyen minőségű értékek milyen objektív aránya lesz képes az előve szűkös lehetőségből olyan értékstruktúrát létrehívni, mely szinten képes optimálisan, a társadalom valamennyi tagjának személyiségértékeit harmónikusan kibontákoztatni.

Milyen felismert objektív összefüggésekre, törvényre építve lehet a szocialista ember fejlődéséért felelős döntéseket hozó párt- és állami vezetésznek támaszkodnia a szocialista értékstruktúra alkotóelemeit s arányváltóságait megszabó életmódpolitikájának, s konkrét fejlesztési terveinek kialakításában?

Mindenekelőtt tisztában kell lenniök a szocialista életminőség, értékrend elemezett általános marx-i kritériumaival, fejlődési tendenciáival.

Majd ezt az általános célt kell szembesíteni a megvalósítás adott konkrét történelmi feltételek közötti lehetőségeivel. Ehhez a következő további objektív tényezőket kell a lehető legpontosabban felmérni, számbavenni:

- az adott időben a globális társadalmi értékalkotásba bevont, illetve tervidőszakban bevönhető dolgozók létszámát, teljesített munkáráinak számát;

- ezen összértékalkotók megoszlási arányát a különböző minőségű értékek közvetlen termelésében, illetve konstituálódásukat közvetlenül kiváltó feltételek létrehozásában;

- az így rendelkezésre álló összértékalkotó potenciál milyen eredményt produkál globálisan és minőségi szerkezeti megoszlásában;

- s végül e két tényező, azaz az értékalkotó potenciál /input/ és eredményének /output/ egybevetése révén megismerni az összevont társadalmi szintű, valamint a különböző minőségű értékteremtés hatékonyosságát.

A tudatos továbbfejlesztés irányát mindig a jelen ezen legfőbb determinánsainak értékelése alapján lehet megszabni. Milyen jelzésekből lehet az adott értékalkotás és értékszükséglet helyes adott arányáról s változtatásának irányáról dönteni?

Itt már figyelembe kell venni azokat az elosztási törvényeket, konkrét normákat, módokat is, amelyek a szocializmusban az arányosság e két fő pillére között a kölcsönhatásos egység kapcsolatát biztosítják. A fejlett szocializmus építésének periódusában, országonként változó arányban, de mindenhol két fő formában és norma szerint teremődik meg az értékalkotás és értékszükséglet közötti élevení kapcsolat:

1. A munka szerinti elosztás /tevékenységcsere/ megszabta arányban az értékek árucseré formájában.
2. Az eltérő értékszükségletek arányában, de nem árucseré formájában. Lássuk ezeket kissé bővebben.

1. Azon értékminőségek esetében, amelyek a szocializmus viszonyai között is bekerülnek az áruformákba, azaz áruvá válnak /legnagyobb súllyal a gazdasági értékek, de bizonyos arányban tudományos eredmények, licencek, know-how-ók, kulturális értékek, könyvek, festmények, színházak, mozik, sportrendezvények, egészségügyi szolgáltatások meg

nem ingyenes fajtái, gyógyszerek stb./, a szükséglet struktúráját, arányait minden individuum önállóan rangsorolja a munkája alapján szerzett értékvolumen keretein belül. S mert össz-szükségletéhez képest ez a munkával szerzett homogén /rendszerint pénzfarmájú/ cserekerete még eleve szűkös, e rangsorolásában szükségszerűen szerepet játszik a "racionális gazdálkodás" elve is. Azaz döntését befolyásolja az egyes értékminőségek cserearánya, azaz ára is. Tehát a különböző áruformában megvásárolható értékminőség adott arányait figyelembe véve fog úgy variálni, hogy az általa elfogadott életminőségnek megfelelő értékorientációja alapján az adott csereérték keretben a lehető legnagyobb használati érték-effektivitást tudja realizálni. Éppen ezért, ha ezek az arányok, illetve akár egynek az ára is megváltozik /jelentősen, érzékelhetően/, akkor ez megváltoztatja a vásárlandó értékminőségek struktúráját, s ezek egymáshoz viszonyított arányát is.

- Az egyének ilyen módon rangsorolt értékszükségleti struktúrájának és arányainak országos szintű összegeződése jelenik aztán meg az árucserékapszolatok törvényei szerint egy meghatározott globális és belső struktúrájú értékkeresletként. Az adott ösztársadalmi értéktermelés globalitása és belső szerkezeti megoszlásának megegyezése a kereslettel, s az értékalkotás optimális aránya is miként valósul meg, arra a cserearányok az érték törvény mechanizmusa alapján megbízható választ adnak. Amelyik értékminőségből egyenlő értékű cserearányban elégíthető ki a teljes kereslet, abból arányosan, amelyikből magasabb csereérték ellenében /magasabb áron/, abból kevesebbet, amelyikből pedig alacsonyabb csereérték ellenében, abból többet alkottak az optimális arányhoz képest. A két értékfajtaiban tehát bizonyos aránytalanság állt elő.

figyelembe kell venni, hogy az érték törvény követelménye szerint ezen arányossági vagy aránytalansági jelzések

"közömbösek" az életminőség specifikus struktúrájával szemben. Olyan értelemben, hogy az értéktörvény az árak emelkedésével és csökkenésével a tényleges kereslet növekvő vagy csökkenő arányához igazítja automatikusan az adott fajta értéktermelést. De aztán, hogy ez az arány milyen életminőséget konstituál, tőkést vagy szocialistát, az már őt "nem érdekli." Bármilyen törekvéstől predestinált keresletstruktúrát érvényesít a maga automatizmusával. Így a különböző tényezők hatására torzított olyan keresletstruktúrát is, mely nem felel meg a szocialista életminőség kialakulásának.

S ilyen torzító tényezőkre hazai irodalmunkban éppen az utóbbi években megjelent tanulmányokban mutatnak rá nyomtatékosan a különböző szerzők. Így például Tőkei Ferenc a marxisták "nyers" kommunizmusáról szóló bíráló gondolatokkal kapcsolatban megjegyzi: "Kétségtelen, hogy a 'nyers' kommunizmus emberi és világtörténelmi szempontból való 'aláváltsága', kezdetlegessége még nem tűnt el, nem tűnhetett el a mi szocializmusunkból sem, a szocializmus építésének immár több mint fél évszázados története néhány fontos vonatkozásban reprodukálta, sőt részben még ma is reprodukálja a Marx előtti >nyers< kommunizmus vonásait."¹²

Karikó Sándor - Tőkei előbbi gondolatainak helyesléseivel leszögezi: "Ugyanis a >nyers kommunizmus< -ra jellemző kezdetleges jegyek /a >hatalomként konstituálódó irigység<, a >közvetlen birtoklási vágy<, a >kispolgári egyenlősítési vágy<, az ember személyiségének tagadása /mellé odahelyezhetők újabb, Marx által felismert és elemzett mozzanatok, mint a polgári jogegyenlőség >visszássága<, a >modern és öröklött nyomorúságok< kiváltotta kínzás, valamint a >magántulajdon ostobákká, egyoldalúakká< tevő hatása. S ezek mint objektív jellegű ellentmondások, együttesen egyfajta >egésszé<, a visszahúzó erők gyűjtőmedencéjévé állnak össze. Ily módon a >nyers kommunizmus< jegyeinek értelmezése mai reális folyamatok érzékeltetésére nem

tűnhet >merő konstruálásnak< , inkább a valóság dialektikája számbavételének."13

Kozma Ferenc a mai "jóléti ideál torzulásának forrásait" a következőkben jelöli meg:

"- A felszabadulás előtti, az úri életformát utánzó kispolgáriság életideálja néhány vonásának továbbélése. Ez különösen a deklasszált rétegek idősebb nemzedékénél, valamint vidéken figyelhető meg.

- A szocialista társadalom pórusaiban utóvirágzásnak indult a kispolgárság >felső< /közkeletű kifejezéssel élve >nagymenő< / rétegei életmódjának kisugárzása a dolgozó-rétegekre.

A fejlett tőkésországokból importál életideál, a fogyasztói társadalom illúzióinak kisugárzása a szocialista társadalomban kialakulófélben lévő életformára."14

Tütő László Marx idevonatkozó gondolatainak elemzése után ugyancsak arra a konkluzióra jut, hogy "... a szocializmusban élő ember szükségképpen két közösség polgára: egyidejűleg tagja az árutermelésből következő pénzközösségnek és a társadalmi alkotóközösségnek... Amellett azonban, hogy a szocializmusban e két közösség viszonylagos egységgé is formál, távlataiban szükségképpen küzdelmük van túlsúlyban."15 Majd kifejti néhány fő vonásában, hogy a kettős értékorientáció küzdelmének eredményeképpen hogyan változik a szocialista értékrend a szocializmus építése különböző fejlődési periódusainak, sőt az ezekkel adekvát gazdaságirányítási rendszerek hatásának történelmi konkrétságában.

Az idézetek egybehangzóan meggyőznek bennünket, hogy a szocializmusban még "átkos örökségként", nemkívánatos "külső hatásként", illetve ezek alapján "újratermelő" jelenségként kiküszöbölhetetlenül számolnunk

kell azokkal a tényezőkkel, amelyek a dolgozók valóságos szocialista minőségű értéktudatát torzítják. Következésképpen a hamis értékorientációtól motivált spontán értékkeresleti struktúrának megfelelő értékteremtési arány nem szolgálná a szocialista embert konstituáló szocialista életmód lehető leggyorsabb, tudatosan irányított kialakítását.

A társadalmi fejlődést irányító vezetésnek el kell bírálnia, felül kell vizsgálnia ezeket az arányokat, a szocialista életminőség kibontakoztatásának aspektusából. S így olyan eredményre juthat, hogy éppen azon értékminőségek fogyasztásának, s így termelésének a növelése volna optimálisabb, melynek az értéktörvény a hamis értéktudat alapján indukált keresletarány alapján éppen visszaszorítására fejt ki hatását és fordítva. Ma már azonban elméletileg világos és gyakorlatilag is beigazolódott, hogy ilyen irányú értékteremtési struktúra kialakítására is fel lehet használni az értéktörvény szabályozó automatizmusát. Mégpedig a hazánkban is ismert és alkalmazott árpreferenciákkal, illetve diszpreferenciákkal. Azon előbbieken kifejtett összefüggés alapján, hogy az egyének értékkereslete struktúrájának és arányának rangsorolásában szerepet játszik az egyes értékminőségek ára, cserearánya. Így erre apellálva azon értékminőségek árát, melynek fogyasztásnövelése szükségesnek és lehetségesnek ítéltetett, értékük alá csökkentik /dotációval így befolyásolják/ vagy éppen fordítva. Ezek a cserearányok már az egyéni rangsorolásnál a szocialista életminőséget konstituáló értékek nagyobb arányú keresletét, ellenkezőeknek pedig csökkenését fogják ösztönözni. Társadalmi-gazdasági tervezésünk szabályozóit tehát úgy kell alakítanunk, hogy az értéktörvény is a társadalmi szinten ilyen módon integrálódott szocialista célú keresleti arányokat "optimalizálja", s juttassa érvényre a maga korlátozott s befolyásolt mechanizmusával. Ha a

szabályozás ehhez nem elég rugalmas, akkor az egyes értékminőségek alkotásának hiányosságát nem cserearányaik, hanem olyan torz jelenségek hozzák felszínre, mint a pult alóli árúsítás, csúszópénz és a "szocialista összeköttetés" erkölcsi értékcsökkenései.

2. Az értékteremtés és értékszükséglet közötti kölcsönhatást az értékminőségek egyre bővülő körére vonatkozóan azonban nem a munka szerinti elosztás aránya és áruformája, hanem a differenciált értékszükségletek aránya és nem áruformája, többségében un. társadalmi juttatás közvetíti. Vizsgáljuk meg, milyen összefüggések felismerése adhat támpontot a társadalmi-gazdasági vezetés számára a helyes arány tudatos kialakítására?

Ezen értékek iránti szükségleteket már nem kívánja korlátozni a szocialista rendszer az egyének munkavégző képességétől, hanem a ténylegesen felmerülő igényeknek megfelelő differenciáltságban törekszik kielégíteni. Kétségtelen, hogy ezen értékek igénybevétele már a kommunizmusban megvalósuló "szükségletek szerinti" elosztási elvvel mutat rokonságot. Mégis nagy hiba volna ezt azzal teljesen azonosítani, noha sajnos elméletileg még sokszor ez történik. Azt ugyanis, hogy ez lényegileg még szintén a szocialista elosztásnak kétségtelenül a munka szerinti domináns elosztási elvet kiegészítő, szocialista jellegű normája, ugyancsak viszonylagos szűkössége, korlátozottsága bizonyítja. Értéket alkotó /termelő/ erőinek viszonylagos fejletlensége ugyanis az ilyen módon elosztásra kerülő értékminőségek alkotását is behatárolja. Ebből következik, hogy e munka szerinti kereslettel nem korlátozott értékek "szükséglet szerinti" elosztása még csak azt a lehetőséget jelenti, hogy e szűkös ösztársadalmi értéktermelés keretei között a tényleges szükségletnek megfelelő arányban differenciáltan, de még nem az ésszerűen, hasznosan elfogyasztható teljességében részesedhetnek.

A "szükséglet szerinti" elosztás kommunista elvének pedig ez utóbbi a kritériuma.

Ezért a nem áru értékek alkotása és szükséglete közötti optimális arány tudatos kialakításához az ilyen értékek iránti ténylegesen, megalapozottan felmerülő igények közvetlen felmért mennyiségéből és minőségéből kell tényszerűen kiindulni. Itt ugyanis az igények nem jelentkeznek egy bizonyos összegű pénzben közvetett módon kifejezett nagyobb vagy kisebb kereslet formájában. A közvetlen, naturális formában jelentkező szükségletek felmérése tehát az ezen értékeket alkotó, szolgáltató, szervező szervek és intézmények képesek és hivatottak, mint például az iskolák, óvodák, napközik, könyvtárak, kulturházak, rendelőintézetek, kórházak, bíróságok, rendőrségek, tanácsok jogszolgáltató, szociális, kommunális ügyeket intéző szervei stb..

Ezen intézmények közvetlen tevékenysége révén realizálható értékszükségletek kielégítését a szocialista egyenlőség, társadalmi tulajdon alapján nem lehet megtagadni egyetlen állampolgártól sem ténylegesen, ellenőrzöttén igazolt esetekben és mértékben. Vagyis akinek műtetre van szüksége élete fenntartásához, korlátlanul részesednie kell mindezen egészségügyi szolgáltatásból - végzett munkájának arányától függetlenül -, ha nem is lehet mindenki számára ezen műtétek leghíresebb professzorait és klinikáit /pedig az igénye erre is fennáll/ biztosítani; ha valakinek 8 gyermeke van, akkor ennek nyolcszoros mértékben kell a szülészeti szobától kezdve napközin, óvodán stb. keresztül az egyetemig /ha tehetséges is/ a kulturális szolgáltatások értékeit nyújtani, mint az egygyerekesnek stb., de megint nem feltétlenül mindenkinek a leghíresebb, "legdivatosabb" oktatási, kulturális intézményekben is.

Ezen reális értékszükségleteket kell tehát egybevetni a szocialista vezetésnek az optimális arányok kialakításakor a megfelelő értékminőségeket alkotó kapacitásokkal. S a feladatot olyan szintű és arányú értékterelő kapacitásokkal lehet és kell optimálisan megoldani, amely a társadalom korlátozott mennyiségű összértékalkotó képességéből indul ki. S ennek alapján rangsorolják a különféle szükségletek mennyiségi és színvonalbeli kielégítését. Ez a rangsor nem akkor lesz helyes, ha egyesekből mindenki számára teljes mértékű, legmagasabb színvonalú szükségletkielégítést biztosít, másokból pedig tömegesen nem képes biztosítani a legegységibb létfontosságú igényeket sem, hanem ha mindenfajta tömegesen fellépő igényt minden igazolt igénylő számára, az adott lehetőség kereteitől egyformán korlátozott színvonalon képes kielégíteni.

A gyakorlatban mindig egy tárgyilagosan kialakult arányból kell a vezetésnek kiindulnia és azt szembesíteni a kifejtett elvi követelményekkel. Ezért a tapasztalt aránytalanságokkal, feszültségekkel kapcsolatban mindennek előtt a nem áru jellegű értékek esetében is a "hamis értéktudat" szocialista életcél deformáló hatásait kell kiszűrni. S ezután változtatni az arányokon olyan jelzésekkel kiindulva, melyek többnyire ezeken a területeken is a szocialista erkölcsi értékek nagyfokú károsodását tükrözi.

Aránytalansági jelzések, melyek az igénylők ezen értékek mennyisége és minősége odajuttatásában döntést hozó személyek, testületek kivételkezésének, "jóindulatának" megnyerése érdekében használják fel a személyi összeköttetések minden elképzelhető, közvetlen és közvetett, rokoni, baráti, ismerősi szálait. De ha ilyet nem találunk akkor az áru, azaz csereértékeknek egy nem az árucsere egyenértékű törvénye szerinti sajátos "cséteje" segítségével próbálják az értékvilág hivatalosan árucsereből kivonni.

tartományát maszek alapon az "árucserébe" mégis bevonni... Ez a helyzet a korrupció, "csúszópénz", "hálapénz" és egyéb módon történő megvesztegetés kiírthatatlan melegágya. Ez a jelenség egyben az áru és nem áru formájú értékek alkotása közötti aránytalanságra is felhívja a figyelmet.

Gyakori, hogy akiknek egyik ügyeskedési módon sincs lehetőségük az ilyen értékek nagyobb mértékű elsajátítására, azok politikai, társadalmi szervezeteken keresztül adnak hangot elégedetlenségüknek.

A kifejtettek alapján megállapíthatjuk, hogy a szocialista értékrend minőségét, belső strukturális összetétel és ezeknek mennyiségi arányosságát teljesen nem lehet semmilyen törvény, automatizmus, mechanizmus spontán alakító hatására bízni. Ezeknek tudatos, helyes és folyamatos kialakítása csak olyan magas elméleti tudással, felelősséggel rendelkező, ösztársadalmi szintű párt- és állami, egyéb demokratikus vezető szervek, testületek döntéseivel lehetséges, amelyek elfogulatlanul tudnak ellenállni az egyes értékminőségek alkotásáért felelős szakszervek saját jelentőségüket rendszerint túlértékelő, elfogult nyomásának. Csakis a szocialista minőségű értékrend egészének, egységének, harmóniájának szempontjait juttathatják érvényre elsődlegesen, a részértékek eltúlzása vagy elhanyagolása helyett.

Ahhoz, hogy a társadalmi értékvilág alkotása, elsajátítása, tervezése, optimalizálása, univerzális cseréje valóban a szocialista társadalom lényegének megfelelő törvényszerűségek tudatossága alapján valósulhasson meg, szükség van még a szocializmusban is - az áruterelés fennmaradása miatt is - az értékvilág közös értékszubsztanciájának önállóan mozgó általános kifejezésére, mércerendszerére: a pénzre.

Erre a legmodernebb, belső érték nélküli pénz vált technikailag is alkalmassá, mert magának sincs anyagi értéke, így burkának és árutestisége korlátainak levetésével ugyanúgy képessé vált a nem tárgyasult absztrakt munka közvetlen és egzakt mérésére, értékképviselésére, mint a tárgyasult anyagi termelő munkáéra.

Meggyőződésünk szerint az érték-kategóriának mind-ezen általánosabb filozófiai, majd konkrét szociológiai és közgazdasági aspektusból való komplex elméleti kutatása szükséges ahhoz, hogy a szocialista értékrendet, életmódot ne csak magyarázgassuk, hanem tudatosan és minél eredményesebben valósággá is változtassuk.

JEGYZÉTEK

1. Makó István: Az érdek dialektikája. Érdektípusok. "Érdekvizonyok a szocializmusban". /Tanulmánykötet, Kossuth 1973.38.o.
2. Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok. Bp. 1962.49.o.
3. Uo.
4. Marx: A tőke I. MÉM 23.köt. Bp. 1967. 42.o.
5. I.m. 41.o.
6. Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. Bp. 1962. 79.o.
7. Marx: A gothai program kritikája. MÉM 19.köt. 1969. 19.o.
8. I.m. 18.o.
9. Uo.
10. Uo.
11. Marx: Értéktöbblet-elméletek. Első rész. Bp.1958. 249.o.
12. Tőkei Ferenc: A szocializmus dialektikájához. Kossuth 1974. 8.o.
13. Karikó Sándor: Gondolatok a tőke diadaláról és kísértéséről. Valóság, 1979. 1.sz. 75.o.

14. Kozma Ferenc: Jólét szocialista módon. Kossuth
1976. 98-99.o.
15. Tütő László: A szocialista értékrend fejlődéséről.
Társadalmi Szemle, 1979. 1.sz.. 54-55.o.